

Valentina Lučić¹

NEGATIVAN UTICAJ COVID-19 NA MALI BIZNIS U GRADU ISTOČNO SARAJEVO

Apstrakt: Zdravstvena kriza, izazvana pandemijom virusa Covid-19, dovela je globalnu privredu u tešku situaciju te izazvala i ekonomsku krizu. Epidemiološke mjere koje su uvedene radi sprečavanja širenja zaraze odnosile su se na različita ograničenja, od uvođenja vanrednog stanja i potpunog zatvaranja do ograničenog funkcionisanja privrede uz pridržavanje mjera prevencije. Uvedene epidemiološke mjere, smanjeno kretanje, pa samim tim i potražnja, uticale su negativno na privredu, kako u velikim i ekonomski jakim državama, tako i u onim manje razvijenim. Vlade država uvele su određene mjere sa ciljem amortizovanja negativnog udara na privredu, a neke od njih su uvođenje moratorijuma na kredite, zatim uvođenje poreskih pogodnosti i direktnih davanja radi očuvanja privrednih kapaciteta i zaposlenosti. U radu je analizirano prvenstveno kako su uvedene mjere uticale na mala i srednja preduzeća (MSP) u gradu Istočno Sarajevo. Tokom pandemije preduzeća su se preorijentisala na onlajn poslovanje i na taj način bila manje podložna negativnim efektima krize. Kreiranje i implementacija odgovarajuće strategije onlajn poslovanja su posebno važni u cilju jačanja konkurentske pozicije malih i srednjih preduzeća u Istočnom Sarajevu, na koje je pandemija korona virusa naročito imala negativan uticaj.

Ključne riječi: kriza, Covid-19, MSP, Grad Istočno Sarajevo

NEGATIVE IMPACT OF COVID-19 ON SMALL ENTERPRISES IN EAST SARAJEVO

Abstract: The health crisis caused by the Covid-19 virus pandemic has brought the global economy into a difficult situation and has also caused an economic crisis. Epidemiological measures introduced to prevent the spread of the infection involved various restrictions, from the introduction of a state of emergency and complete closure to the limited functioning of the economy while adhering to prevention measures. Introduced epidemiological measures, reduced trends and demand, hurt the economy of both large and economically strong countries and less developed ones. State governments have introduced specific measures aimed at amortizing the negative impact on the economy, and some of them are the introduction of a moratorium on loans, tax benefits and direct benefits to preserve economic capacity and employment. The paper analyzes primarily how the introduced measures affected small and medium enterprises in the Eastern Sarajevo area. During the pandemic, companies reoriented to online business and were thus less susceptible to the harmful effects of the crisis. Creating and implementing an appropriate online business strategy is particularly important to strengthen the competitive position of small and medium enterprises in East Sarajevo, which have been particularly negatively affected by the Covid-19 pandemic.

Keywords: crisis, Covid-19, Small and medium enterprises, East Sarajevo.

UVOD

Kriza uzrokovana pandemijom Covid-19 pojavila se početkom 2020. godine i uticala na sve sfere društvenog života, a posebno na ekonomiju. Brojna preduzeća suočila su se sa krizom, koja je i svojevrsan izazov, te su poslovnu aktivnost morali prilagoditi novim okolnostima. Uspješna preduzeća prepoznaju se po brzom rješavanju problema i svođenju posljedica krize na minimum. U ovom slučaju, preduzeća su se odlučivala za onlajn (eng. online) poslovanje, kako bi ostala konkurentna na tržištu i ujedno umanjila pad obima prodaje i prihoda. Karantin i druge mjere zaštite građana stvorile su barijere za uspješno poslovanje, a samo neki od problema s kojima su se preduzeća suočila jesu smanjenje potražnje, otkazivanje narudžbi, nestašica, problemi sa transportom i slično. Posljedice ove pandemije su globalnog karaktera i ono što je izdvaja od drugih kriza jeste to da se njen nastanak nije mogao predvidjeti, kao i to da su sve zemlje pogođene, pa čak i one koje su privredno najrazvijenije (Song et al. 2020: 17).

Takođe, sa velikim finansijskim problemima suočile su se i multinacionalne kompanije, te su usljed naglog pada ekonomske aktivnosti bile prinuđene da zatvore veći broj svojih filijala, kako u razvijenim, tako i u zemljama u razvoju (Fernandes 2020, 6). Mala i srednja preduzeća predstavljaju

¹ Student master studija Ekonomski fakultet Pale ✉ valentalucic@gmail.com

značajan segment ekonomije posebno u funkciji oživljavanja ukupnog rasta i otvaranja novih radnih mjesta.

Predmet istraživanja je negativan uticaj Covida-19 na mala i srednja preduzeća, koja su veoma važna za cjelokupnu privredu.

Cilj rada je da se putem ispitivanja utvrdi intenzitet uticaja ove pandemije na preduzeća i segmente koji trpe najveće posljedice. Glavna hipoteza rada postavljena je u skladu sa predmetom i ciljem istraživanja i glasi:

Pandemija virusa Covid-19 negativno je uticala na privredu, a njene posljedice uočljive su analizom pokazatelja uspješnosti poslovanja, kao što su prihod, zaposlenost i dobit.

1. ZNAČAJ MALOG BIZNISA ZA PRIVREDNU AKTIVNOST

Postoji više definicija preduzeća, a izdvojena je jedna od njih. *Preduzeće je organizacioni pojavni oblik ekonomije, koji kao ekonomski (poslovni) sistem, kroz svoje poslovanje i razvoj, realizuje široki spektar različitih ekonomskih, ali i neekonomskih interesa, od pojedinačnih, do najšire obuhvaćenih opštih društvenih, to jest javnih interesa* (Nikolić i drugi, 1996: 5). Razvoj preduzeća ima uticaja na skoro sve sfere društvenog života, pa iako je stvaranje profita jedan od osnovnih ciljeva osnivanja preduzeća, povećanjem efikasnosti poslovanja malih i srednjih preduzeća, neprocjenjivu korist ima cijela društvena zajednica.

Prema kriterijumu veličine, preduzeća se mogu podijeliti na mala, srednja i velika. Za ovo rangiranje preduzeća koriste se isključivo ekonomski kriteriji, jer se efektivnost i efikasnost preduzeća mjere upravo njihovim ekonomskim efektima (Bandur 2016: 91).

Međutim, striktni kriterijumi koji se koriste za ovu podjelu razlikuju se od privrede do privrede, te ne postoji jedinstveno mišljenje ekonomskih analitičara o ovoj podjeli. Upravo veličina omogućava malim i srednjim preduzećima da budu fleksibilni. Naime, oni su stalno u toku sa dešavanjima na tržištu i na taj način su u mogućnosti da izbjegnu tržišne poremećaje koji mogu negativno uticati na preduzeće, a sa druge strane MSP pogodna su za investiranje privatnog kapitala (Jović, Jović, Đorđević, 2009: 98).

Mala i srednja preduzeća su orijentisana na manje dijelove tržišta, a time i na određene potrošače. Prilagodljivija su promjenama, brže prepoznaju i reaguju kako na potencijalne šanse, tako i na moguće prijetnje. (Spremo, 2013: 45). To se može smatrati kao najveća prednost u odnosu na velika preduzeća.

Može se reći da mala i srednja preduzeća predstavljaju glavne nosioce ekonomskog razvoja privrede jedne zemlje. To je zapravo sektor koji promovise privatnu svojinu i preduzetničke vještine, a često se mala i srednja preduzeća upotrebljavaju kao sinonimi za privatni sektor i preduzetništvo.

U Evropskoj uniji dugo vremena malim preduzećima smatrana su ona preduzeća koja su imala do 100 zaposlenih radnika. Međutim, taj broj varira, pa se u industriji uzima uglavnom do 200 zaposlenih, dok je u trgovini veličina izražena ostvarenim godišnjim prometom.

Kada je riječ o Bosni i Hercegovini, ne postoji zvanična definicija MSP-a na nivou države, jedino na nivou entiteta. U Republici Srpskoj status MSP-a imaju preduzeća koja ispunjavaju sljedeće kriterijume (Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o razvoju malih i srednjih preduzeća, Službeni glasnik. RS, br. 84.od 10.10.2019):

- prosječno godišnje zapošljavanje manje od 250 radnika,
- nezavisni su u poslovanju i
- ostvaruju ukupni godišnji prihod manji od 97.790.000 KM ili imaju vrijednost poslovne imovine do 84.099.400 KM.

Treba napomenuti da nezavisnost u poslovanju malo i srednje preduzeće ima ako samostalno posluje, odnosno ako drugi privredni subjekti učestvuju najviše do 25% u strukturi njihovog osnovnog kapitala ili u donošenju njihovih poslovnih odluka (Baćina, Starčević 2020).

U okviru malih preduzeća mogu se razlikovati i mikro preduzeća koja zapošljavaju manje od deset radnika.

Preduzetničkom djelatnošću smatra se, prema Zakonu o zanatsko-preduzetničkoj djelatnosti (Zakon o zanatsko-preduzetničkoj djelatnosti, Službeni glasnik RS br.117/11), svaka privredna djelatnost utvrđena Zakonom o klasifikaciji djelatnosti koju fizičko lice obavlja proizvodnjom i prometom (Baćina, Starčević 2020: 490).

Najznačajniji privredni efekti djelovanja malih i srednjih preduzeća, su povećanje zaposlenosti, povećanje izvoza, smanjenje platnog deficita, kao i ravnomjerniji regionalni razvoj.

MSP postaju sve značajniji dio ekonomije, a posebno u smislu otvaranja novih radnih mjesta što uviđaju i kreatori ekonomskih politika. Ona predstavljaju pokretače i nosioce privrednih aktivnosti svake države u kojoj funkcioniše tržišna privreda.

Takođe, MSP imaju važnu ulogu u inovativnosti. U stručnoj i naučnoj javnosti poznata je i činjenica da je sektor male privrede važan element, ponekad i motorna snaga većine privreda. Postoje i mišljenja da preduzetništvo kao mikroekonomski fenomen malih i srednjih preduzeća bitno utiče na zaposlenost, produktivnost i konačno na privredni rast. Naravno, uticaj MSP na privredu bilo koje zemlje direktno je vezan za njihov broj, broj radnih mjesta koje pružaju i novostvorenu vrijednost koju ostvaruju (Bačina, Starčević 2020: 491).

2. POSLJEDICE PANDEMIJE VIRUSA COVID-19 NA PRIVREDU

Pandemija virusa Covid-19 ostavila je i dalje stvara negativne posljedice na globalnu privredu. Prema podacima (Eggers 2020), samo do 23. aprila 2020. godine u Sjedinjenim Američkim Državama izgubljeno je 26,5 miliona radnih mjesta, smanjena je proizvodnja, kao i domaća potražnja za neprehrambenom robom, do promjena je došlo i u radu lanaca snabdijevanja. Slična situacija bila je i u Kini. Međutim, zemlje koje su petrpjele ogromne štete jesu one sa slabom zdravstvenom infrastrukturom, te one koje su zavisne o trgovini i turizmu (Rakonjac, Petrović 2021: 152).

Vlade većine zemalja preduzele su mjere kako bi na neki način ublažile negativan uticaj na poslovanje preduzeća. Kako navodi Duvnjak, odlaganje plaćanja ili reprogram duga je mjera finansijskog restrukturisanja koja je u slučaju Covid-19 najadekvatnija u cilju prevazilaženja problema i sprečavanja produbljivanja krize (Duvnjak 2020). Osim toga, značajna je podrška koju su u segmentu likvidnosti pružile Centralne banke.

Prema izvještaju Međunarodnog monetarnog fonda (MMF 2021), pojava Covid-19 ostavila je ozbiljne posljedice na globalni rast BDP-a, koji je procijenjen na -3,3% u 2020. godini (Rakonjac, Petrović 2021). Američki BDP je procijenjen na -3,5% u 2020. godini, BDP Eurozone na -6,6%, Velike Britanije na -9,9%, a BDP zemalja u razvoju na -2,2%. Među najviše pogođenim zemljama su: Španija sa realnim rastom BDP-a od -11% u 2020. godini, Velika Britanija sa -9,9%, Italija sa -8,9%, Francuska i Meksiko sa -8,2% i Indija sa realnim rastom BDP-a od -8%. U Njemačkoj je pad BDP-a (4,9%) bio manji od prosjeka euro-zone (-6,6%), dok su nordijske privrede (Danska, Island, Norveška i Švedska) imale najbolje performanse od razvijenih evropskih ekonomija, sa padom BDP-a od 2,4%. Prosječni BDP Rusije u 2020. godini procijenjen je na -3,1%, zemalja jugoistočne Evrope koje su članice EU (Bugarska, Hrvatska, Rumunija) na -4,5%, zemalja jugoistočne Evrope koje nisu članice EU (Albanija, BiH, Srbija, Crna Gora, Sjeverna Makedonija) na -3,5%. Kina je postigla najbolji rezultat u 2020. godini sa realnom stopom rasta BDP-a od +2,3%, kao i Turska sa +1,8% (Ibid).

Prema prognozama MMF-a, u 2021. godini se očekuje oporavak i rast globalne privrede po stopi od +6%, a u 2022. godini po stopi od +4,4%. To je značajno poboljšanje u odnosu na procijenjeni BDP na svjetskom nivou u 2020. godini od -3,3% (Rakonjac, Petrović 2021: 153).

Na početku proglašenja pandemije, u martu 2020. godine, Vlada Republike Srpske formirala je Krizni štab čiji je zadatak bio da prati stanje, usmjerava i usklađuje aktivnosti svih nadležnih organa, organizacija i službi, s ciljem sprečavanja širenja zarazne bolesti Covid-19.

Odluke Kriznog štaba donošene su balansiranjem suprotnih zahtjeva medicinske i ekonomske struke. Naime, predstavnici medicinske struke insistirali su na ograničenom kretanju ljudi i obustavljanju privredne aktivnosti u svim industrijskim granama koje su podrazumijevale okupljanje većeg broja ljudi. Sa druge strane, predstavnici ekonomske struke ukazivali su na dugoročne posljedice ograničavanja privredne aktivnosti. Vlada je preduzimala odgovarajuće mjere koje su predstavljale kompromis zahtjeva obje strane, sa krajnjim ciljem da se umanje negativni efekti pandemije i stimuliše ekonomski oporavak zemlje.

Svrha uvedenih mjera bila je da se spriječi širenje zaraze, ali i da se pomogne svim privrednim subjektima direktnim davanjima, fiskalnim pogodnostima i zastojem u isplaćivanju kreditnih obaveza. Podrška je pružana s ciljem sprečavanja masovnog otpuštanja radnika i zatvaranja preduzeća koja su najviše bila ugrožena. Otežavajuće posljedice pandemije jesu smanjene investicije, smanjena potražnja za robom i uslugama i poremećaj u snabdijevanju.

Međutim, pad poslovne aktivnosti nije se podjednako odrazio na sve privredne učesnike. Velike posljedice pretrpjeli su turizam, ugostiteljstvo, saobraćaj i slične djelatnosti koje podrazumijevaju okupljanje većeg broja ljudi na jednom mestu, što je bilo suprotno ograničenjima koja je zahtijevala medicinska struka (Pejović, Bevanda 2021: 42).

Pandemija je imala veliki uticaj i na privredu Republike Srpske u 2020. godini. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku Republike Srpske, realne stope rasta BDP-a Republike Srpske bile su: +1,5% u prvom tromjesečju, -6,8% u drugom tromjesečju, -3,4% u trećem i -2,4% u četvrtom tromjesečju 2020. godine (Republički zavod za statistiku, 2021). Važno je napomenuti da nije došlo do pada broja zaposlenih što je dijelom zasluga mjera Vlade Republike Srpske. Tačnije, Vlada je uplatila doprinose i poreze za plate radnika za 11.898 privrednih subjekata, kojima je rad bio zabranjen, za mjesec april iste godine. Uplaćena je najniža plata sa doprinosima za 41.377 radnika. Osim ovoga, donesena je odluka o odgodi plaćanja poreskih obaveza, odluka o tromjesečnom moratorijumu na otplatu glavnice i kamate za kredite Investiciono-razvojne banke Republike Srpske (IRBRS), zaključak o neobračunavanju zatezних kamata *Elektroprivrede Republike Srpske*. Takođe, smanjena je kamatna stopa IRBRS za kredite privredi kao i neporeska davanja privrednih subjekata. Putem Garantnog programa podrške privredi za ublažavanje posljedica pandemije olakšan je pristup finansijskim sredstvima za privredne subjekte – mikro, mala i srednja preduzeća, izdavanjem garancija za obezbjeđenje kreditnih zaduženja (Rakonjac, Petrović 2021: 154).

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Pored podataka od međunarodnih institucija i redovnih anketa Republičkog zavoda za statistiku u radu su korišteni rezultati istraživanja koje je autor rada sproveo u cilju prikupljanja informacija kao prijedlog Projekta istraživanja za master rad na Ekonomskom fakulteta u Istočnom Sarajevu. Istraživanje je sprovedeno od juna do oktobra mjeseca 2021.godine, a kao instrument istraživanja korišten je upitnik koji je kreiran za tu namjenu. Istraživanjem su bila obuhvaćena 10 mikro preduzeća, 63 mala i 27 srednjih preduzeća (MSP) sa područja grada Istočno Sarajevo. Ispitana preduzeća su odabrana nasumično sa spiska svih malih i srednjih preduzeća Privredne komore grada Istočno Sarajevo.

U skladu sa ciljem istraživanja, postavljena su sljedeća istraživačka pitanja, gdje su ispitanici imali mogućnost da odaberu jedan od ponuđenih odgovora:

Da li je kriza uzrokovana pandemijom Covid-19 uticala na promjenu mjesečne zarade u Vašem preduzeću/organizaciji? Da li ste smanjili broj zaposlenih usljed krize? Da li ste sprovedli određene promjene unutar preduzeća/organizacije kako biste umanjili negativne efekte? Da li ste u prethodnom periodu potencirali onlajn poslovanje? Da li mislite da će kriza izazvana pandemijom uticati na potpuno zatvaranje Vašeg biznisa?

I pored dobre pripreme, raspoloženje ispitanika za učestvovanje u anketi nije bilo na visokom nivou.

Upitnik je distribuiran onlajn putem, a samo manji broj je sproveden putem telefona. Oni upitnici koji su u potpunosti ispunjeni smatrani su validnim, te su stoga dobijena ukupno 92 popunjena upitnika. Upitnik je poslat na 100 adresa, od kojih je 92 ispitanika odgovorilo na upitnik.

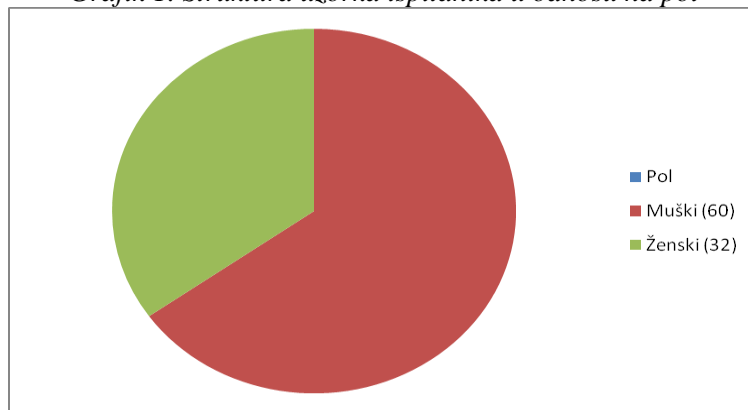
Kako bi se obezbijedilo da ispitanici iskreno i bez bojazni od zloupotrebe bilo kog tipa daju odgovore na pitanja, već na samom početku im je stavljeno do znanja da je upitnik anoniman i da se odgovori koriste isključivo u svrhu istraživanja.

Upitnik sadrži osam pitanja, od kojih su prva tri pitanja bila lična, u svrhu prikupljanja podataka o polu, starosti i obrazovanju.

Za obradu podataka korišćen je SPSS program za statističku obradu i analizu podataka. Takođe, korišćen je induktivni pristup i metoda sinteze, čime je omogućeno objedinjavanje rezultata dobijenih metodom analize i identifikovanje onih segmenata poslovanja preduzeća na koje je pandemija imala najveći uticaj, ali i načina na koji su preduzeća nastojala da te posledice prevaziđu.

U cilju boljeg razumijevanja dobijenih rezultata primijenjivane su i metoda analize sadržaja, pa je time, uz upotrebu metoda deskriptivne statistike i logističke regresije, omogućeno grafičko i tabelarno prikazivanje rezultata istraživanja. Dobijeni rezultati predstavljeni su u nastavku rada.

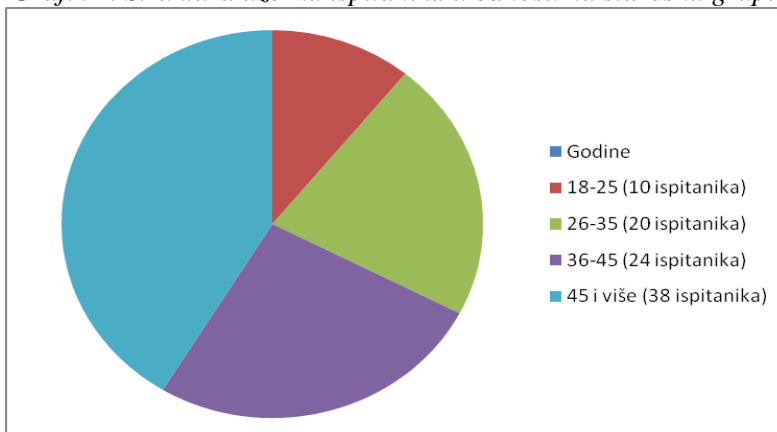
Grafik 1. Struktura uzorka ispitanika u odnosu na pol

Izvor: Istraživački rezultati autora

Iz grafika 1 se vidi da je od ukupnog broja ispitanika (92), obuhvaćeno 60 osoba muškog pola i 32 osobe ženskog pola.

Grafik 2. Struktura uzorka ispitanika u odnosu na starosnu grupu

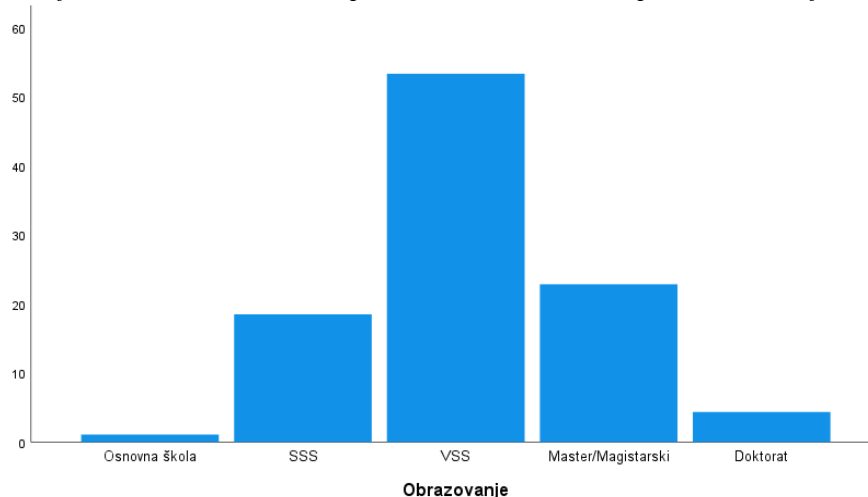

Izvor: Istraživački rezultati autora

Iz grafika 2 vidi se da se ukupan broj ispitanika karakteriše sljedećim starosnim grupama: 10 ispitanika starosti 18-25 godina, 20 ispitanika starosti 26-35 godina, zatim 24 ispitanika starosti 36-45 godina i 38 ispitanika starosti 45 godina i više.

Podaci pokazuju da je anketom obuhvaćeno najviše osoba starosti 45 godina i više, zatim slijedi grupa ispitanika starosti 36-45 godina

Grafik 3. Struktura uzorka ispitanika u odnosu na stepen obrazovanja

Izvor: Istraživački rezultati autora

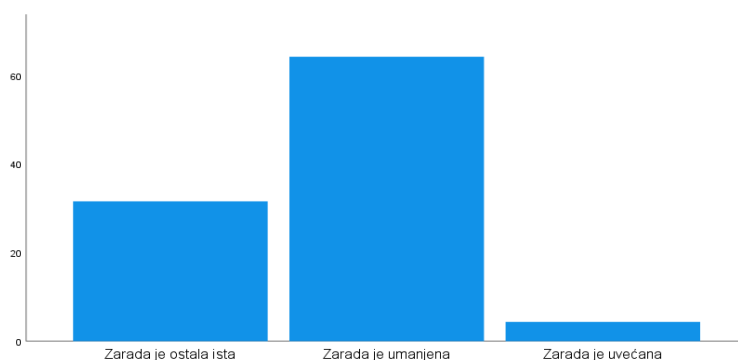
Na grafiku broj 3 vidi se da se ukupan broj ispitanika karakteriše po sljedećem stepenu obrazovanja, 1 ispitanik je završio osnovnu školu, 17 ispitanika je završilo srednju školu, 49 ispitanika je sa završenim fakultetom, 21 sa završenim masterom/magistarskim studijama i 4 ispitanika je sa završenim doktorskim studijama. Podaci pokazuju da je anketom obuhvaćeno najviše ispitanika sa završenim fakultetom.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Niz epidemioloških mjera koje su imale za cilj smanjenje širenja zaraze u toku pandemije Covid-19 negativno su uticale na privredu. Takođe, promjene ponašanja potrošača u procesu kupovine nametnule su potrebu za promjenom načina organizovanja poslovanja, kao i potenciranje uvođenja onlajn poslovanja kao dobre alternative tradicionalnom načinu obavljanja poslovnih aktivnosti.

Već u prvom pitanju, u kojem se istraživalo da li je kriza uzrokovana pandemijom Covid-19 uticala na promjenu mjesečne zarade, ispitanici su nagovijestili negativan uticaj pandemije na prihode.

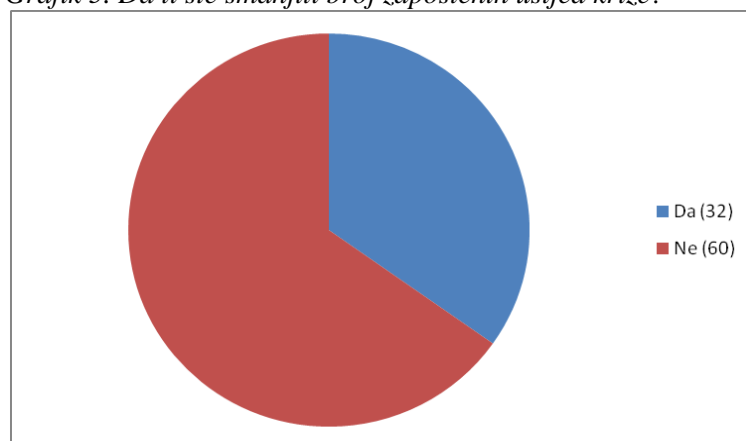
Grafik 4. Da li je kriza uzrokovana pandemijom Covid-19 uticala na promjenu mjesečne zarade u Vašem preduzeću/organizaciji?

Izvor: Istraživački rezultati autora

Na pitanje *Da li je kriza uzrokovana pandemijom Covid-19 uticala na promjenu mjesečne zarade u Vašem preduzeću/organizaciji?*, 59 ispitanika dalo je potvrđan odgovor, tačnije, odgovorili su da je zarada umanjena, 29 ispitanika je reklo da je zarada ostala ista, dok su 4 ispitanika odgovorila da je zarada uvećana.

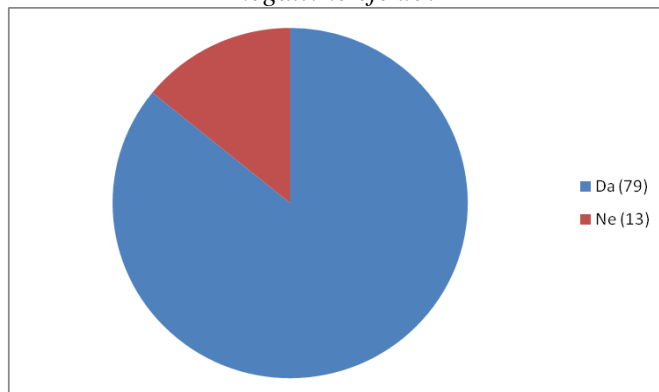
Grafik 5. Da li ste smanjili broj zaposlenih usljed krize?

Izvor: Istraživački rezultati autora

Na pitanje *Da li ste smanjili broj zaposlenih usljed krize?*, 60 ispitanika dalo je negativan odgovor, a 32 ispitanika su potvrdila da je zbog zdravstvene krize, koja se odrazila i na ekonomiju, smanjen broj zaposlenih.

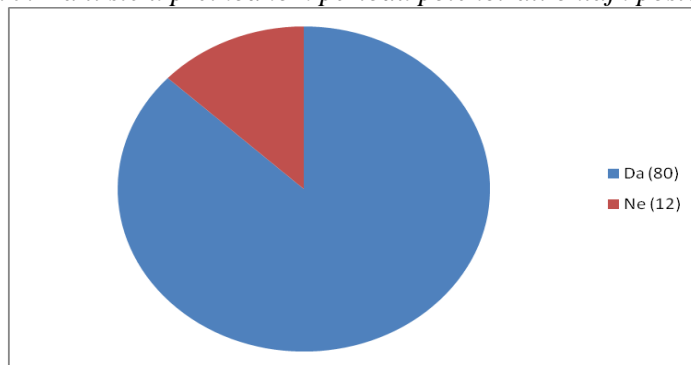
Grafik 6. Da li ste sproveli određene promjene unutar preduzeća/organizacije kako biste umanjili negativne efekte?

Izvor: Istraživački rezultati autora

Na pitanje *Da li ste sproveli određene promjene unutar preduzeća/organizacije kako biste umanjili negativne efekte?*, čak 79 ispitanika dalo je pozitivan odgovor, dok je 13 ispitanika dalo negativan. Rezultati ovog pitanja pokazuju nam da je većina preduzeća pokušala naći način kako da odgovori na krizu sa kojom su se suočili. Preduzeće mora blagovremeno reagovati, odnosno prilagođavati se novim okolnostima, ukoliko nastoji biti konkurentno na tržištu.

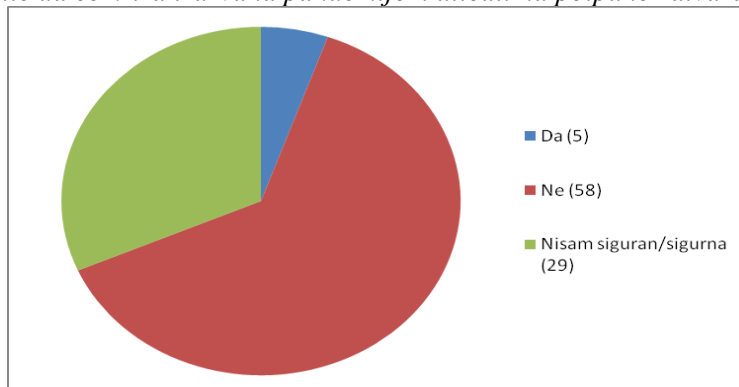
Grafik 7. Da li ste u prethodnom periodu potencirali onlajn poslovanje?

Izvor: Istraživački rezultati autora

Odgovori na pitanje *Da li ste u prethodnom periodu potencirali onlajn poslovanje?*, potvrđuju pretpostavku da je veliki broj preduzeća svjestan da je onlajn poslovanje dobar način za prilagođavanje novim okolnostima. Naime, 80 ispitanika reklo je da su zbog posljedica Covid-19 odlučili da potenciraju onlajn poslovanje, a 12 ispitanika dalo je negativan odgovor.

Grafik 8. Da li mislite da će kriza izazvana pandemijom uticati na potpuno zatvaranje Vašeg biznisa?

Izvor: Istraživački rezultati autora

Na pitanje *Da li mislite da će kriza izazvana pandemijom uticati na potpuno zatvaranje Vašeg biznisa?*, 58 ispitanika dalo je negativan odgovor, 29 ispitanika je reklo da nisu sigurni, a 5 je odgovorilo potvrdno. Iz ovog pitanja možemo uočiti zabrinutost za opstanak preduzeća te zaključiti da je zdravstvena kriza zbog pandemije Covid-19 uveliko izazvala i ekonomsku krizu.

5. ZAKLJUČAK

Pandemija virusa Covid-19 veoma je uticala ne samo na zdravlje stanovništva, nego i na sve privredne aktivnosti. Razlika u odnosu na ranije ekonomske krize jeste što je ova bila svojevrsan šok i nije se mogla predvidjeti. Vlada je donijela mjere za sprečavanje širenja zaraze, ali su te mjere dovele do promjena ponašanja potrošača te je došlo do pada obima prodaje i prihoda. Privredni sektor na koji su posljedice pandemije imale najizraženiji uticaj je sektor usluga, prije svega turizam i hotelijerstvo. Uspješna preduzeća nastoje da se prilagođavaju okolnostima, prate dešavanja na tržištu, te imaju djelotvoran krizni menadžment. Jedan od načina suočavanja sa krizom izazvanom pandemijom jeste usmjeravanje na onlajn poslovanje. S obzirom na promjene u ponašanju potrošača, epidemiološke mjere koje zagovaraju zabranu okupljanja više ljudi na jednom mjestu te ograničavanje kretanja, u narednom periodu potrebno je posvetiti veću pažnju u cilju jačanja onlajn nastupa preduzeća na tržištu, kao pravcu razvoja poslovne strategije. U ovom pogledu važno je kreirati kvalitetan vebsajt, koji bi trebalo da posjeduje jednostavan korisnički interfejs, te da bude prilagođen krajnjim korisnicima koji posjeduju različit nivo informatičke pismenosti. Takođe, potrebno je da domaća preduzeća iskoriste mogućnosti promocije i komunikacije sa potencijalnim i postojećim kupcima koje im pružaju društvene mreže.

Hipoteza postavljena u uvodnom dijelu: *Pandemija virusa Covid-19 negativno je uticala na privredu, a njene posljedice uočljive su analizom pokazatelja uspješnosti poslovanja, kao što su prihod, zaposlenost i dobit*, potvrđena je nakon obrade rezultata istraživanja. Naime, rezultati ankete pokazali su da je pandemija virusa Covid-19 negativno uticala na rad preduzeća, umanjila prihode, smanjila broj zaposlenih i prijeti čak potpunom zatvaranju pojedinih preduzeća. Može se reći da je zdravstvena kriza izazvala i ekonomsku krizu.

LITERATURA

- Baćina, G., Starčević, M. (2020): „Značaj malih i srednjih preduzeća za dinamiziranje privrede Republike Srpske“, *Jahorina Business Forum*, (489-496).
- Bandur, M. (2016): „Značaj i uloga malih i srednjih preduzeća u ekonomskom razvoju, Economics“, *Oikos institut Bijeljina* (89-106).
- Duvnjak, V. (2020): „A real shock (COVID-19 pandemic) – Impact on the financial crisis in the company and the economy as a whole“, *Business Studies* 12 (23-24): 51-57.
- Eggers, F. (2020): „Masters of disasters? Challenges and opportunities for SMEs in times of crisis“, *Journal of Business Research* 116: 199-208.
- Fernandes, N. (2020): „Economic effects of coronavirus outbreak (COVID-19) on the world economy“, dostupno na: <http://webmail.khazar.org/bitstream/20.500.12323/4496/1/Economic%20Effects%20of%20Coronavirus%20Outbreak.pdf> (datum pristupa: 27.09.2021).
- International Monetary Fund (2021): „World Economic Outlook“, dostupno na: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/03/23/world-economic-outlookapril-2021>
- Jović, N., Jović, B., Đorđević, D. (2009): „Uloga malih i srednjih preduzeća u poboljšanju konkurentnosti srpske privrede“, *Istraživanje i razvoj*, godina XV, (98-100).
- Spremo, T. (2013): „Uloga malih i srednji preduzeća u funkciji bržeg oporavka privrede Republike Srpske“, zbornik radova *Međunarodni naučni skup IPES-SR 2013 Iskustva i perspektive ekonomske saradnje Srbije i Rusije*, Priština (43-56)
- Nikolić, M. i drugi. (1996): „Ekonomika preduzeća“, *Elektrotehnički fakultet Beograd*.
- Pejović, B., Bevanda, V. (2021): „Uticaj mera za podršku privredi u vreme pandemije na finansijske izveštaje privrednih društava u Srbiji“, zbornik radova *Računovodstvo i revizija u teoriji i praksi*, Banja Luka (41-55).
- Rakonjac, D., Petrović, J. (2021): „Uticaj Covid-19 na finansijski položaj malih i srednjih preduzeća u Republici Srpskoj“, časopis *Poslovne studije*, broj 25-26, str. 151-160.
- Republički zavod za statistiku Republike Srpske, (2021), dostupno na: <https://www.rzs.rs.ba/>
- Song, H., Yang, Y., & Tao, Z. (2020): „How different types of financial service providers support small- and medium-enterprises under the impact of COVID-19 pandemic: from the perspective of expectancy theory“, *Frontiers of Business Research in China*, 14(1), pp. 1-27.
- Zakon o razvoju malih i srednjih preduzeća, *Službeni glasnik Republike Srpske br. 50/2013* (član 5. i 6.).
- Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o razvoju malih i srednjih preduzeća, *Službeni glasnik Republike Srpske, broj 50/13* (član 5. stavu 1. tačka v)